

nih razlikah itd.

Za 4. stol. so iz poglavja lepo razvidni problemi, ob katere trči vsakdo, ki se ukvarja s to temo. Težave so seveda tudi v tem, da se zmanjša število tipov, prevladujejo sklede in krožniki, čaš, ki so ponavadi bolj časovno občutljive, je malo!

Toliko dragocenejše so torej opazke o glini, ki se včasih prav rade izmuznejo, npr. o pustem dotiku, kar kaže na specifične spremembe v primeseh.

Na tablah opazimo, da je nekaj lončkov, ki jih je Lj. Plesničar prvotno datirala zgodneje, avtorica postavila v polno 4. stol. Tako, npr., gr. 230 ali pa gr. 213 z novcem Gordijana III. iz časa 238–244, za kar pa avtorica ne daje (vsaj meni znane) trdne argumentacije.

Med lončenimi posodami 4. stol. najdemo na tab. 67 tudi kaneliran lonček iz gr. 14 (in ne iz gr. 15) na severnem emonskem grobišču, kjer je pridani celo novci Marka Avrelija. Ker avtorica ne navaja posebne utemeljitve za to datacijo (ali morda ni znana), pa obenem posoda oblikovno resnično odstopa od drugih, menim, da je prišlo do neljube pomote.

Knjigo bom jemala pri svojem delu vsak dan v roke. Res zasluži ime priročnik in tudi sodelovanje Susanne Zabehlicky-Scheffenecker pri pregledu prevoda nam zagotavlja, da je delo dobro opravljeno. Morda se za spoznanja, ki nam jih je avtorica s pričujočim delom posredovala, smemo zahvatiti tudi na ta način, da jih upoštevamo pri svojih nadaljnjih raziskovanjih.

Verena VIDRIH PERKO

László Barkóczi: *Pannonische Glasfunde in Ungarn*. Studia Archaeologica 9, Budapest 1988, 4 slike in 117 tabel.

Gre za dokaj obsežen katalog antičnega stekla. Geografsko je zajet le del province Panonije, ki danes pripada Madžarski.

V kratkem uvodu je gradivo razdeljeno v pet faz. Le-te so oblikovane na podlagi kronologije antičnih nekropol in naselbin (Arrabona, Aquincum, Brigetio, Intercisa):

a) 1. in 2. stoletje, do izbruha markomanskih vojn;

b) od 167 do približno 270;

c) od 270 do 330;

d) od 330 do 380;

e) od 380 do prve polovice 5. stoletja.

V nadaljevanju je vsako obdobje predstavljeno z glavnimi značilnostmi, ki jih kaže stekleno gradivo.

Prvi pojav antičnega stekla na področju tega dela Panonije sodi po Barkóczijevem mnenju v obdobje vlade cesarja Klavdija, že v flavijskem obdobju pa je bila uporaba stekla

močno razširjena. V 1. in na začetku drugega stoletja je material soroden italskemu. Ta slika je predvsem izrazita na zahodnem področju, medtem ko je na vzhodnem delu material bolj raznolik. V drugem stoletju so vplivi italskega področja še poudarjeni, hkrati pa se počasi oblikuje lokalna produkcija.

Druga faza je čas ohromitve proizvodnje, po koncu markomanskih vojn pa sledi ponoven razcvet obrti. Forme so izredno raznolike, prevladovati začne enobarvno modrozelenkasto steklo.

Barkóczi ugotavlja, da je prva polovica tretjega stoletja čas najbolj cvetoče steklarske proizvodnje na tem področju. Naslednja obdobja ne prinašajo večjih novosti, proizvodnja je še naprej dokaj kontinuirana.

Zanimiv del publikacije je predstavitev raziskav o lokalni steklarski proizvodnji. Izkopavanja večjih urbanih središč so razkrila mnogo novih prvin za proučevanje domače steklarske obrti. Sodeč po najdbah je imela steklarska industrija, če jo lahko tako imenujemo, dokaj vidno mesto med obrtni tudi v Panoniji. V Akvinku je L. Nagy še pred 2. svetovno vojno naletel na sledi steklarskih delavnic v južnem delu mesta. Našli so staljene in sprijete steklene posode ter grobe, neobdelane kose stekla. V povojnih raziskovanjih so izkopavanja potrdila domnevo o steklarski delavnici v Akvinku.

Med najdbami je posebej zanimiv pečat za odtisovanje dna steklenic in kamnita posoda, zapolnjena s stekleno maso. Tudi v Brigetiju so odkrili večje število slabo izdelanih in zavrnjenih steklenih izdelkov.

Glavni del knjige je kataloški pregled steklenih posod. Oblikovan je po kronološki shemi, ki je razložena v uvodnem delu. Posode so razdeljene po večjih skupinah in v okviru teh še po variantah. Poleg literature o objavi predmeta je navedena okvirna datacija oblike.

Na koncu je poleg risb predmetov dodanih še nekaj tabel s fotografijami najbolje ohranjenih posod.

Katalog vsekakor nudi precej primerjalnega gradiva tudi za steklo z našega področja.

Irena LAZAR

Rajko Bratož: *Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode (Acta ecclesiastica Sloveniae 8, Ljubljana 1986.)*

Že v predgovoru nas opozorijo, da se knjiga razlikuje od dosedanjih zvezkov AES, saj ne gre za objavo malo znanih in težko dostopnih virov za cerkveno zgodovino, ampak je poizkus zgodovinske sinteze najzgodnejših obdobij v zgodovini krščanstva na vsem nekdanjem

slovenskem naselitvenem prostoru, na zahodu in na jugozahodu.

Avtor je v uvodu najprej spregovoril o vrzeli v našem zgodovinopisju, ki doslej temu obdobju ni posvečalo dovolj pozornosti. Sosednje dežele imajo že vse zelo moderne sinteze zgodovine in arheologije krščanstva za celotno antično obdobje in s temi deli nas v kratkem seznanjajo.

Sledi izjemno natančen in bogat pogled v slovensko zgodovinopisje z zelo preglednimi in poučnimi citati.

Pomembno je tudi, da avtor zgodovinarje, ki so se bolj ali manj ukvarjali s tem obdobjem, tudi vrednoti. Za bralce ali študente je to vsekakor dobrodošlo. Natančno nas R. Bratož seznanja tudi s slovenskimi arheološkimi razpravami, ki so skušale s pomočjo materialne kulture pojasniti nekatera vprašanja prvih sledov krščanstva na Slovenskem.

Opravljen del primerja s stanjem v sosednjih deželah in ga ovrednoti kot skromno, toda pomembno.

Sledi I. poglavje o začetkih krščanstva, ki prinaša prva poročila o kristjanih v bližini poznejšega vplivnega območja oglejske cerkve. R. Bratož jih je črpal v antičnem, srednjeveškem ter novoveškem zgodovinopisju, v teoloških razpravah in arheoloških raziskavah. Sledi poglavje o nastanku in razvoju žarišč širjenja krščanstva v sosedstvu. Potem preide k legendam. Legende natančno, lahko bi rekli mikroskopsko, preišče in zavrže vse nabrekle, poznejše dodatke, ki so brez prave zgodovinske vrednosti. Do teh »plev« se dokoplje s primerjanjem legend med seboj, in tako zanesljivo spregleda in najde vsako drobno, toda zelo pomembno zrnce resnice. Pomaga si s terminologijo (za rimski upravni aparat), z izvornostjo besedila, s stereotipnostjo opisovanj, nato pa še s temeljitim pretresom tega, kdaj je bila legenda zapisana, prepisana ali celo predelana.

(Citirana in uporabljena literatura je tudi v tem poglavju izjemno bogata in nam priča o neutrudljivosti mladega slovenskega zgodovinarja R. B.) Tako podrobno spoznamo legendo o sv. Mohorju in Fortunantu iz Ogleja, legendo o oglejskih devicah. Na podlagi teh izsledkov sledi razprava o razvoju krščanstva v Ogleju.

Podrobno nam avtor prikaže rimske vplive, jih loči od aleksandrijskih in egipčanskih, celo sirijskih in salonitanskih. Posledica vpliva aleksandrijske cerkve na oglejsko je že zelo zgodnje čaščenje Marije, tako imenovan Marijin kult, ki je bil zelo intenziven že ob koncu 4. stol., čeprav je šele efeški koncil l. 431 razglasil dogmo o Mariji kot božji porodnici. In resnično so bile, ugotavlja avtor, glavne škofijske cerkve na oglejskem področju posvečene Mariji, prav tako tudi del najstarejših

samostanov. Prvi latinski traktat v latinščini je o Mariji leta 383 napisal Hieronim.

Sledi spoznavanje judovskih prvin, npr. praznovanja sobote, ponekod v Furlaniji povezanega celo s starim keltskim izročilom – kultom Belene. Zanimivo je podpoglavje o oglejski veroizpovedi, kjer nam avtor z natančno analizo Rufinovega zapisa iz l. 404 prikaže, kako se je z nekaterimi spremembami besedila stare rimske veroizpovedi oglejska cerkev zaščitila pred herezijami.

Iz Ogleja se je krščanstvo širilo na območje Istre in Trsta. Vprašanju istrskih in tržaških mučenecv je dodana tabela preglednica primerjave besedila, imen in drugih podrobnosti.

Zelo zanimiva je tudi razprava o Maksimu novigraskemu ali ljubljanskemu, saj slednjega časti Ljubljana kot škofa in mučenca.

Avtor za Novigrad dokazuje obstoj kulta sv. Maksima že sredi 12. stoletja, medtem ko je legenda o ljubljanskem škofu in mučencu vse do 17. stol. nedokazana, ne omenjata ga niti ustanovni listini ljubljanske škofije iz l. 1461 in 1462. Torej je kult sv. Maksima v Ljubljani delo protireformacijske dobe, časa, iz katerega izvira tudi najstarejši napis na plošči v ljubljanski stolnici. Legendi o obeh Maksimih pa nimata nikakršne historične vrednosti!

Avtor nam v naslednjem poglavju predstavi materialne, predvsem arheološke dokaze za obstoj krščanstva o okoliščinah v zvezi s misionom in o njegovih značilnostih.

Drugo poglavje predstavi domnevno preganjanje kristjanov v dobi cesarja Numerijana. Uvod je spet zgodovinski oris dobe, kjer nam R. B. razloži, kako legende pripisujejo temu cesarju, vladajočemu le na Vzhodu, in še to le kratek čas (283-284).

Sledijo legende o sv. Hilariju in Tacianu, o Servulu iz Trsta, Germanu Puljskem in Pelagiju Emonske. Oznaka Emona, kot mesta v Karniji v legendi o Pelagiju je ena najstarejših omemb Kranjske in izhaja iz upravne razdelitve v gotski dobi, ob koncu 5. ali najkasneje v prvi pol. 6. stol. Legenda nam tudi kaže, da je istrska varianta vsaj poltretje stoletje mlajša od emonske. Gotovo gre tu, ugotavlja R. B., za prenos kulta mučenca, ki je trpel v Emoni, na istrsko obalo. Možen vzrok za to so gotovo lahko bili slovanski vpadi ob koncu 6. stol., ko se je del emonskega prebivalstva umikal na bližnjo severnoistrsko obalo, in to prav na območje, kjer naletimo na čaščenje mučenca Pelagija.

V Numerijanovo preganjanje kristjanov naj bi spadalo tudi trpljenje Maksimilijana iz Celee. Avtor tudi to legendo predstavi in ovrednoti, nato pa ugotovi, da je bil pisec legende zelo izobražen in dober stilist. Legenda ni izvorna in je za zgodovinarja obrobne vrednosti. Čas Maksimilijanovega mučenstva

ostaja še naprej neznanka. Čaščenje tega istrskega svetnika kot škofa in mučenca nam kaže na prenos relikvij z južnonoriškega (celjskega) območja v času bega staroselcev pred Slovani in Avari konec 6. stol., morda pa tudi pozneje.

Tretje poglavje govori o preganjanju kristjanov v obdobju tetrarhij in o življenju krščanskih skupnosti do nastopa verske svobode. Sledi zgodovinski oris dobe, s prvim protikrščanskim ediktom cesarja Dioklecijana in sovladarjev, pa vse tja do Galerijevega tolerančnega edikta s konca aprila 311. Vidna posledica spremembe državne politike je razcvet oglejske krščanske skupnosti, ki se je tedaj prvič zanesljivo vključila v življenje ekumenske cerkve.

Sledijo oglejski mučenci; med njimi je v ospredju Kancijeva skupina, ki nima le historičnega ozadja (mučence omenja v pridigi tudi torinski škof Maksim), temveč tudi arheološko dokazan pokop v kraju Škocjan ob Soči, kjer so v šestdesetih letih tega stoletja izkopali ostanke starokrščanske bazilike brez apside iz druge pol. 5. stol., zgrajene na temeljih male pokopališke cerkvice iz 1. pol. 4. stol. Napis na sarkofagu iz srede 4. stol., najdenem v Škocjanu ob Soči, pripoveduje, da v njem počiva mučenec Krizogon in nam tako potrjuje zgodovinsko utemeljenost ene in druge legende.

Med oglejskimi mučenci sta bila doslej najboljše proučena Feliks in Fortunat. Njuna legenda je, trdi avtor, gotovo ena najboljših, kar se jih je ohranilo o oglejskih mučencih. Njen nastanek datiramo v drugo pol. 5. stol. ali v 6. stoletje.

V zadnjem podpoglavju nam je predstavljeno življenje oglejske krščanske skupnosti v dobi preganjanja. V prid pisanim virom, ki nam po avtorjevih besedah skoraj nič ne povedo o kulturnem življenju, spregovorijo tokrat spet arheološki dokazi, saj so bili pod Teodorjevo baziliko najdeni ostanke zasebne hiše s prostorom, prirejenim za krščanski kult (*domus ecclesiae*).

Vse to dokazuje, da je imela oglejska krščanska skupnost že v času pred nastopom verske tolerance velik prestiž na vsem severnojadranskem območju.

Seznamimo se z legendo o sv. Justu, zavetniku Trsta, ki temelji na izvirnem izročilu, obenem pa izraža domnevo o življenju v verski skupnosti.

Pokop sv. Justa ob obali nam spet potrjujejo arheološka izkopavanja na prostoru cerkve Madonna del Mare, zgrajene na temeljih starokrščanske bazilike, nastale ob koncu 4. stol. Gre za pokopališko cerkev z mozaičnimi napisi iz 5. in 6. stol. V prezbiteriju so naleteli na prostor za relikvije, ki po mnenju večine pripadajo sv. Justu, kar pa ni zanesljivo doka-

zано.

Sledi podpoglavje o drugih krščanskih skupnostih v Istri in v njenem sosedstvu. Razkrije nam vprašanje razvoja cerkvene organizacije. Barbarigo pri Pulji poznamo predvsem po arheoloških izkopavanjih in ostankih arhitekture, majhne kapele, za krščanske skupnosti iz dobe preganjanja pa vemo, da so obstajale v Poreču in Pulju.

Četrto poglavje govori o Viktorinu Ptujskem in njegovi dobi. Bil je največja in zgodovinsko najboljše dokumentirana osebnost iz zgodovine krščanstva v predkonstantinski dobi na obravnavanem ozemlju, hkrati pa tudi prvi literarni ustvarjalec na območju današnje Slovenije. R. B. nam predstavi Petoviono v času, ko je bilo to gospodarsko cvetoče, upravno pomembno, a kulturno nedvomno provincialno mesto ob Dravi. Viktorin se je le stežka naučil izbranega latinskega izražanja, kar mu Hieronim večkrat očita.

Viktorin je bil predvsem učenec grških cerkvenih očetov, v prvi vrsti Origena. R. B. piše, da je bil Viktorin fasciniran od Origenove biblijske ekstaze, ki jo je skušal z velikimi ustvarjalnimi prizadevanji prenesti v latinski svet. Hieronim imenuje Viktorina petovionski škof. Torej je bila krščanska skupnost v Petovionu v času njegovega delovanja organizirana kot škofija. To dejstvo pa nam kaže na zadostno velikost krščanske skupnosti, na njeno materialno samozadostnost in na cerkvenopravno organiziranost.

Sledijo zanimiva razmišljanja o Viktorinovem delu in delovanju. Avtor nam predstavi tudi izgubljene ter ohranjene spise. Spoznamo Viktorinove vzornike, Hieronimov odnos do Viktorina in spise: Traktat o stvarjenju sveta, Komentar k razodetju in Teologijo ter Boj proti hereziji.

Temu izjemnemu in izčrpnemu delu sledi priloga, v kateri je prvič objavljen spis o mučeništvu sv. Mohorja in Fortunata po Stiškem rokopisu iz prve pol. 15. stol., ki je na Slovenskem skorajda, v mednarodnem svetu pa popolnoma neznan. Besedilo legende je po »Stiškem rokopisu« pripravil F. M. Dolinar, opombe in prevod pa so delo Rajka Bratoža.

Predstavljeno delo je nekoliko dopolnjena disertacija, ki jo je avtor ubranil na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani.

Mlademu zgodovinarju želimo že veliko delovnih uspehov!

Verena VIDRIH PERKO

Volker Bierbrauer: *Invillino-Ibligo in Friaul 1, Die römische Siedlung und das spätantikfrühmittelalterliche castrum.* Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 33, 1987.